

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE IN THE CONTEXT OF GLOBAL TRENDS

У статті здійснено теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів до визначення сутності категорії «професійна компетентність учителів початкової школи». Висвітлено загальноєвропейські тенденції та національні особливості тлумачення цього поняття в різних країнах (Німеччина, Швейцарія, Великобританія, Іспанія, Україна). Проаналізовано професійний стандарт підготовки вчителя початкової школи в Україні, в якому визначено функції вчителя, конкретизовано професійні компетентності, знання, уміння та навички, якими має володіти педагог, і які в сукупності становлять професійну компетентність учителя початкової школи України в найповнішому її розумінні. Доведено, що підготовка вчителів початкової школи в Україні розвивається в руслі світових тенденцій на засадах компетентнісного підходу, з урахуванням сучасних загальноєвропейських вимог до змістового наповнення професійного навчання вчителів початкової школи.

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна компетентність, учитель початкової школи, міжнародні стандарти, професійна освіта.

В статье осуществлен теоретический анализ отечественных и зарубежных подходов к определению сущности категории «профессиональная компетентность учителей начальной школы». Освещены общеевропейские тенденции и национальные особенности толкования этого понятия в различных странах (Германия, Швейцария, Великобритания, Испания, Украина). Проанализирован профессиональный стандарт подготовки учителя начальной школы в Украине, в котором определены функции учителя, конкретизованы профессиональные компетентности, знания, умения и навыки, которыми

должен обладать педагог, и которые в совокупности составляют профессиональную компетентность учителя начальной школы Украины в полном ее понимании. Доказано, что подготовка учителей начальной школы в Украине развивается в русле мировых тенденций на основе компетентностного подхода, с учетом современных общеевропейских требований к содержательному наполнению профессионального обучения учителей начальной школы.

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональная компетентность, учитель начальной школы, международные стандарты, профессиональное образование.

The article deals with the theoretical analysis of domestic and foreign approaches to the definition of the category of "primary school teachers' professional competence". The general European tendencies and national peculiarities of the interpretation of this concept in different countries (Germany, Switzerland, Great Britain, Spain, Ukraine) are highlighted. The professional standard of primary school teacher training in Ukraine is analysed, it defines the functions of the teacher, specifies the professional competences, knowledge, and skills that a teacher must possess, and which together constitute the professional competence of the primary school teacher in Ukraine in its fullest sense. It is proved that the training of primary school teachers in Ukraine develops in line with world trends on the basis of a competency approach, taking into account modern European requirements for the content of primary school teachers' vocational training.

Key words: competency approach, professional competence, primary school teacher, international standards, vocational education.

УДК 378.147:373.3.011.3-051:005.336.2

Гринько В.О.,

канд. психол. наук,
доцент кафедри природничо-математичних дисциплін та інформатики в початковій освіті ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У сучасному суспільстві існує нагальна потреба розвивати особистість, здатну вижити в умовах економічних, політичних, екологічних, моральних і етичних криз. Людина майбутнього має бути готовою підтримувати ефективне суспільне життя зі швидко мінливою інформацією, глобалізацією та інтеграцією культур. Таким чином, проблема зумовлює необхідність перегляду наукових підходів, що стосуються філософії освіти в цілому і загальної середньої та професійної освіти зокрема, а отже, і підготовки вчителів початкової школи.

Сучасні тенденції в середній освіті в Україні визначаються з погляду її реформування відповідно до європейських норм. Це питання вимагає перегляду стандартів освіти, навчальних планів, структури всіх ланок освіти. Реформаційні зміни в освіті пов'язані з переходом до компетентнісного підходу, основним пріоритетами якого є: навчання

впродовж життя; можливість отримання нової інформації; уміння використовувати знання для життя і професійної діяльності. Реформа початкової школи в Україні, спрямована на впровадження компетентнісного підходу, вимагає перегляду підходів до формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи в контексті євроінтеграційних і глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема компетентнісного підходу в науковому дискурсі не нова. Аналіз сучасних досліджень у цій сфері актуалізує важливість проблеми, яка представлена на національному рівні в різних країнах. Деякі аспекти проблеми професійної компетентності педагога висвітлені в працях Н. Бібік, О. Дубасенюк, М. Євтуха, І. Зязюна, О. Комар, Н. Кузьміної, А. Маркової, О. Пометун, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружої та інших вчених. Досліджуючи європейські системи освіти щодо переліку ключових компе-

тентностей, які необхідно сформувати в молодого покоління, Н. Козакова [3] зауважує, що застосування компетентнісного підходу в освіті обумовлене вимогами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо ефективного функціонування людини в інформаційному суспільстві. Отже, необхідно змінити систему цінностей, де формування знань і навичок є обов'язковим, але не достатнім результатом навчання.

Про важливість реалізації компетентнісного підходу в освітніх системах Великобританії, Франції та Німеччини свідчить численна кількість наукових і науково-методичних досліджень науковців [6; 8; 9; 12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність у вітчизняній науковій літературі значної кількості праць, присвячених проблемі формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи, сьогодні вона залишається однією з найбільш дискусійних, що зумовлено впровадженням Нової української школи і потребою підготовки для неї вчителя нової генерації. Поза увагою дослідників залишився аспект відповідності професійної компетентності українського вчителя початкової школи світовим педагогічним тенденціям і стандартам.

Метою статті є теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів до визначення сутності категорії «професійна компетентність вчителів початкової школи».

Виклад основного матеріалу. Динаміка сучасного життя суттєво впливає на підходи до навчального процесу в усіх розвинених країнах і визначає актуальними такі аспекти: розвиток навичок прийняття рішень, уміння використовувати інформаційні технології та ефективно спілкуватися в мультикультурному суспільстві. В європейських рамках соціального розвитку формування особистісних компетентностей, необхідних для ефективного функціонування в суспільстві, пов'язане з розвитком навичок вирішення проблем. Європейський парламент опублікував указівки щодо визначення основних компетентностей як основи для ефективного міжособистісного спілкування [13]. Зокрема, запропоновано такі компетентності:

1. Спілкування рідною мовою, що є необхідною умовою для повноцінної участі особистості в суспільстві.

2. Комунікація іноземною мовою, що дозволяє сприймати та інтерпретувати інформацію іноземною мовою відповідно до соціальних контекстів.

3. Математичні уміння в науковій і технологічній діяльності, що реалізуються в здатності виконувати різні види розрахунків для вирішення низки повсякденних проблем, використання споруд та пристроїв, необхідних для комфортного життя, використання отриманих знань для висновків на основі фактів.

4. Цифрові уміння – здатність використовувати різні види програмного забезпечення для роботи з

інформацією, текстами, мультимедійними базами даних та організації спілкування тощо.

5. Уміння вчитися, що є визнанням та використанням можливостей саморозвитку, визначення цілей і стратегій самозмінюваної якості та методів навчання.

6. Соціальні та громадянські вміння, які є здатністю людей ефективно брати участь у соціальному та професійному житті. Ця компетентність стосується фізичного та психічного здоров'я, формування уявлень про моральні та соціальні стандарти життя, здатності знаходити баланс між особистим життям та професійною діяльністю, а також здатність критично мислити та дотримуватися правил верховенства права людини, позиція толерантності щодо цінності особи.

7. Ініціативність та підприємництво – це здатність людини перетворювати ідеї на дію. Ця компетентність зумовлена формуванням людських здібностей до планування, організації діяльності, управління прогресом, аналізу та прогнозування результатів, оцінки ризиків та власних ресурсів, здатності працювати в команді та виявляти лідерські якості та мотивацію, наполегливість у досягненні цілей.

8. Культурна свідомість і творча експресія, що втілюється в розумінні важливості творчого вираження ідей, переживань та емоцій. Ця компетентність включає знання класичного мистецтва, основні культурні досягнення цивілізації, сучасні тенденції культури.

Згідно з цим документом «компетентність» розглядається як поєднання знань і навичок у певному контексті [13, с. 11]. Ми вважаємо, що це визначення є цілком прийнятним, і погоджуємося, що компетентність стосується рівня формування навичок людини в певній галузі.

Основні компетентності повинні бути сформовані в середній школі, щоб у дорослому віці людина була компетентною або в отриманні подальшої освіти (здатності до навчання), або в професійній діяльності [4]. Ключовим питанням тут є розроблення складних компетентностей на основі найважливіших, уже існуючих, базових, таких як мовна, комунікаційна, математична та інформаційна. Крім того, важливо формувати функціональні компетентності, які ведуть до критичного мислення, творчості, ініціативи, оцінки ризиків, прийняття рішень, самоконтролю тощо.

Отже, важливо формувати в молоді основні компетенції для розвитку загальної життєвої компетентності. Цей процес може підтримуватися найбільш ефективно за умови реалізації в системі освіти в певній державі, що доводить необхідність упровадження нових концепцій освіти. У зазначеному аспекті ідея реальної ефективності побудови навчальних стратегій на основі компетентнісного підходу, що дає можливість застосовувати знання для вирішення різних видів проблем, інтегрувати їх у різні сфери життя, бути незалежними в отриманні інформації та мобільними у своїй діяльності, стала популярною сьогодні.

Дослідники базової навчальної програми, що базується на компетентності, в Іспанії вважають компетентність здатністю задовольняти складні вимоги, що можливо завдяки мобілізації всіх ресурсів і навичок у вирішенні проблем [12]. Автори керуються документом «Об'єднання основних компетенцій як необхідного елементу робочої програми» (ОЕСР) та відзначають, що поєднання ключових компетенцій у програмах професійної підготовки дозволяє зосередитися на концепції підготовки, в якій оцінюються набуті знання та навички як підготовчий етап для навчання «як робити» або як корисне застосування компетенцій.

Швейцарські вчені посилаються на той самий документ у дослідженні компетентнісного підходу в підготовці вчителів. Учені I. Arnet-Clark, R. Smeets-Cowan, J. Kühnis стверджують, що ключові компетентності, такі як критичне мислення, комунікативна взаємодія та творчість, необхідні для фахівців у XXI столітті. Підкреслюється, що компетентність більше, ніж сформовані знання та навички. Наприклад, комунікативна компетенція ґрунтується на знанні мов, навичках міжособистісного спілкування, практичних навичках у сфері ІТ [6].

Згідно з документами Комісії Європейських Співтовариств (2005) загальна професійна компетентність включає в себе когнітивні (знання), функціональні (навички) та особистісні (здібності) компоненти. Більшість учених підтримують цю класифікацію. Проте деякі дослідники [2] вказують на ієрархічну природу формування компетентностей, де отримання професійної компетентності базується на формуванні базових (ключових), загальних професійних та спеціальних компетентностей. Основні компетенції виявляються в контексті структури людської діяльності; загальні професійні компетентності стосуються певних професійних галузей, наприклад, гуманітарні, економічні, психологічні тощо; спеціальні компетентності отримуються під час професійної підготовки в певних галузях.

Українські вчені враховують міжнародний досвід особистісно-орієнтованого навчання, який реалізується на основі компетентнісного підходу. Зокрема, Н. Бібік зазначає, що освіта, заснована на компетентності, переходить від накопичення знань до формування навичок вирішення проблем, де причинно-наслідкові зв'язки невідомі. Тільки в цьому випадку виникають умови для механізмів компетентності (здатність діяти в конкретних обставинах) і мотиви досягнення [1, с. 52].

Професійну компетентність майбутнього вчителя початкової школи більшість українських дослідників узагальнено визначають як сукупність його особистісних якостей, загальної культури і кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких у педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

B. Fauth, J. Decristan, S. Rieser, E. Klieme, G. Büttner, розглядаючи концепцію популярності вчителя в моделі компетентності вчителя почат-

кової школи та якості викладання, відокремлюють характеристики вчителя від особливостей фактичного викладання вчителя в класі й результатів учнів як продукту викладання [7]. Особистісні характеристики науковці також називають професійною компетентністю вчителів початкової школи. У цій галузі дослідники (M. Kunter, U. Klusmann, J. Baumert, D. Richter, T. Voss) приділяли особливу увагу різним аспектам специфічних для педагогічних працівників характеристик викладання, таким як професійні знання, професійні переконання щодо викладання та навчання, а також мотивації до вирішення проблем щоденного навчального заняття [10]. На відміну від цих характеристик учителів, якість викладання означає якість навчання, яку вчитель може реалізувати під час взаємодії з учнями в класі. Науковці доходять висновку, що педагогічна компетентність учителя початкової школи позитивно впливає на якість викладання, що так само позитивно впливає на академічний розвиток учнів [10].

M. Kunter, U. Klusmann, J. Baumert, D. Richter, T. Voss трактують професійну компетентність учителя початкової школи як сукупність знань, переконань і мотиваційних змінних, які емпірично пов'язані з професійним успіхом учителів з погляду якості викладання та здобуття освіти учнями. Серед мотиваційних змінних особливу увагу приділяють ентузіазму та самоефективності вчителя [10].

На думку А. Накім, вчителі початкової школи повинні мати здатність навчати і виконувати професійну та багатофункціональну роль у створенні ефективної атмосфери навчання. Таким чином, професійна компетентність є однією з основних навичок, яку повинен мати вчитель. Професійні вчителі, як вважає дослідник, визначаються своїм ставленням, готовністю та інтелектуальними здібностями та безпосередньо визначають успіх молодших школярів у навчанні [8].

Результати дослідження Kordestani F., Aghdam N.S.G., Daneshfar A. (2014), спрямованого на вивчення професійної компетентності вчителів початкової школи та на порівняння її з міжнародними стандартами, показують, що вчителі початкових класів мають сім очікуваних компонентів професійної компетентності. Ці компоненти охоплюють уміння здійснювати організацію навчального простору, формувати навчальні досягнення та управління, спілкування, співпрацю з батьками, суспільством, організаціями або шкільними партнерами, самоаналіз та оцінювання академічної спроможності [9].

У 2018 році було затверджено професійний стандарт підготовки вчителя початкової школи закладу загальної середньої освіти [5], що є значним надбанням українського освітнього простору, адже в першому профстандарті, затвердженому на національному рівні, чітко регламентовано вимоги навчання та професій-

ного розвитку вчителя, а також визначено конкретний перелік його функцій:

1. Планування і здійснення освітнього процесу.
2. Забезпечення і підтримка навчання, виховання і розвитку учнів в освітньому середовищі та родині.
3. Створення освітнього середовища.
4. Рефлексія та професійний саморозвиток.
5. Проведення педагогічних досліджень.
6. Надання методичної допомоги колегам з питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів початкових класів закладу загальної середньої освіти.
7. Узагальнення власного педагогічного досвіду та його презентація педагогічній спільноті.
8. Оцінювання результатів роботи вчителів початкових класів закладу загальної середньої освіти [5].

У професійному стандарті для кожної з функцій конкретизовано професійні компетентності, знання, уміння та навички, якими має володіти педагог, які в сукупності становлять професійну компетентність учителя початкової школи України в найповнішому її розумінні. Детальний аналіз запропонованих у стандарті функцій, професійних компетентностей, сфер знань і діяльності майбутнього вчителя початкової школи дозволяє впевнено стверджувати, що підготовка вчителів початкової школи в Україні розвивається в руслі світових тенденцій на засадах компетентнісного підходу, з урахуванням сучасних загальноєвропейських вимог до змістового наповнення професійного навчання вчителів початкової школи: функції та компетентності, визначені стандартом, представлені в тлумаченнях професійної компетентності вчителів початкової школи різних країн Європи та світу.

Висновки. Щоб ефективно функціонувати в освітньому просторі та бути конкурентоспроможними на ринку праці не лише України, а і світу, майбутні вчителі початкової школи повинні володіти не тільки знаннями, уміннями й навичками, а й бути професійно компетентними в глобальному, загальноєвропейському розумінні цього поняття. Це буде можливо тільки за умови відповідності тлумачення поняття професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в Україні світовим практикам у цій сфері. Як переконливо доводить аналіз професійного стандарту підготовки майбутніх учителів початкової школи (2018), який розроблено з урахуванням європейських тенденцій, Україна впевнено виходить на світовий освітній ринок праці.

Проведене дослідження не вичерпує всіх шляхів розв'язання окресленої проблеми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в детальному аналізі складників професійної компетентності та в розробленні системи формування цифрової компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бібік Н. Переваги та ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 47–58.
2. Єльнікова Г., Зайченко О., Маслов В. Теоретичні та методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти. Київ-Чернівці: Книги–XXI, 2010. 460 с.
3. Козакова Н.Б. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів. *Форум педагогічних ідей «Урок»*. 2015. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/31210/
4. Концепція «Нова українська школа». 2016. 27 жовтня. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html> (дата звернення: 08.04.2019).
5. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти»: наказ Міністерства соціальної політики № 1143 від 10.08.2018 р. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/61635/ (дата звернення: 10.04.2019).
6. Arnet-Clark, I., Smeets-Cowan, R. & Kühnis, J. Competences in Teacher Education at Schwyz University of Teacher Education (HHSZ), and the Swiss Education Policy. *Pädagogische Hochschule Schwyz*, 2015. P. 88–100. URL: <http://www.phsz.ch> (дата звернення: 08.04.2019).
7. Fauth B. et al. Exploring teacher popularity: associations with teacher characteristics and student outcomes in primary school. *Social Psychology of Education*, 2018. 21. P. 1225–1249. URL: <https://doi.org/10.1007/s11218-018-9462-x>
8. Hakim A. Contribution of Competence Teacher (Pedagogical, Personality, Professional Competence and Social) On the Performance of Learning. *The International Journal of Engineering and Science*. 2015. 4 (2). P. 1–12.
9. Kordestani F., Aghdam N.S.G., & Daneshfar A. The Study of Elementary School Teachers' Professional Competencies and Comparing it with International Standards. *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*. 2014. 3 (4). P. 180–184.
10. Kunter M. et al. Professional competence of teacher: Effects on instructional quality and student development. *Journal of Educational Psychology*. 2013. 105 (3). P. 805–820.
11. Mulder M., Weigel T. & Collins K. The concept of competence in the development of vocational education and training in selected EU member states: a critical analysis. *Journal of Vocational Education & Training*. 2007. 1. P. 67–88. URL: <https://doi.org/10.1080/13636820601145630>
12. Pamies J. et al. The introduction of a competence-based curriculum in Spain: From the Primary school to the training of teachers. *Časopis e-PEDAGOGIUM. Vydává Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci*. 2015. 2. P. 72–84.
13. Recommendation of the European Parliament and of the council on key competences for lifelong learning. Commission of the European communities, Brussels. 2005. URL: http://jows.pl/sites/default/files/KE_European%20Indicator%20of%20Language%20Competence_2005.pdf (дата звернення: 08.04.2019).